

BOUWHISTORISCHE VERKENNING

Adres: Oude Boteringestraat 60, Groningen
Status: BBP
Periode: 18 november 2004
Onderzocht door: J.A. van der Hoeve, T. Tel en H. Wierts.
Auteur: J.A. van der Hoeve
Datum: 21 oktober 2006

Inleiding

Deze bouwhistorische verkenning is uitgevoerd in het kader van het project Bouwhistorische inventarisatie en verkenning van de binnenstad van Groningen. Dit is het eerste project in het kader van de cultuurhistorische inventarisatie van het hele grondgebied van de gemeente Groningen die tot doel heeft de cultuurhistorische kwaliteiten in beeld te brengen.

De bouwhistorische verkenning bevat een korte schets van de bouwgeschiedenis van het pand, een beschrijving van het interieur en het exterieur en een waardestelling. Het onderzoek richt zich in hoofdzaak op het gebouw zelf, waarbij in beperkte mate gebruik is gemaakt van schriftelijke bronnen en oud kaartmateriaal. De bouwgeschiedenis wordt daarom in hoofdlijnen weergegeven. Ook is het mogelijk dat achter de huidige voorzetwanden en verlaagde plafonds oudere constructies en interieurafwerkingen verborgen zitten.

Voor het onderzoek naar de bouwgeschiedenis is gebruik gemaakt van het bouwdoos van de dienst Ruimtelijke Ordening en Economische Zaken van de Gemeente Groningen. Verder waren er ongedateerde veldschetsen van een opname ter plaatse beschikbaar, vermoedelijk omstreeks 1990 gemaakt door A. de Goojer van de Stichting Monument & Materiaal. Toen is de zolder van het achterhuis heringericht.

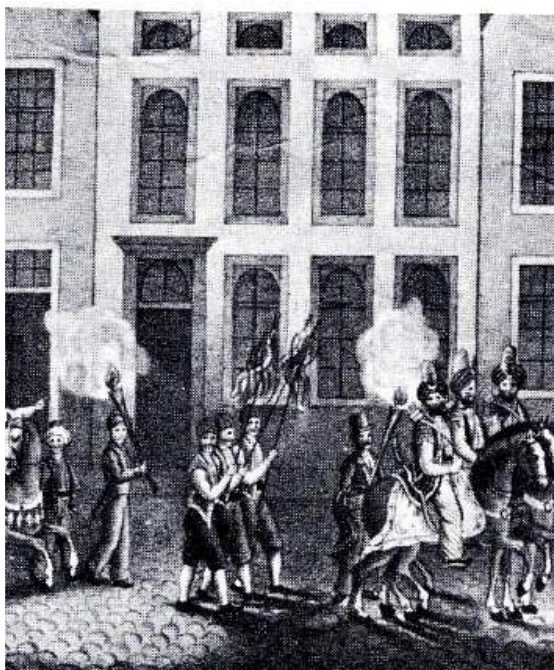

Uitsnede uit de vogelvluchtkaart van Haubois uit omstreeks 1643. Links de Muurstraat en boven de Oude Boteringstraat. Oude Boteringstraat 60 is het vijfde huis vanaf de hoek links.

De kadastrale minuut van omstreeks 1830 met daarop aangegeven de moderne huisnummering.

Detail van een gekleurde gravure voorstellende een maskerade van studenten in 1836 "de intogt van Soliman II binnen Belgrado ten jare 1566". Op de achtergrond Oude Boteringstraat 60

In het huis zijn spaarzame aanwijzingen voor een 19de-eeuwse verbouwingsfase, waaronder enkele betimmeringen. Meer informatie biedt de gravure van de maskerade van studenten in 1836, voorstellende de 'intogt van Soliman II binnen Belgrado ten jare 1566'.² Op deze gravure staat de westelijke gevelwand van de Oude Boteringstraat afgebeeld, lopend van nummer 34 t/m 74. Ook de gevel van Oude Boteringstraat 60 staat afgebeeld, dit is een brede gepleisterde lijstgevel met vier venster-assen. De entree heeft een omlijsting van pilasters en kroonlijst (links). Kenmerkend is het bovenlicht met een invulling met twee kwartronde ruiten. Op de begane grond en eerste verdieping bevonden zich vensters met schuiframen. Ook de bovenramen van die vensters zijn ingevuld met kwartronde ruiten. De tweede verdieping of mezzanino heeft lage vensters, waarvan de ramen identiek zijn aan de bovenramen van de vensters op de begane grond en eerste verdieping. Deze uitmonstering van de gevel heeft een vroeg-19de-eeuws karakter. Uit de opmetingstekening van 1932 blijkt dat bovengenoemde gravure een enigszins vrije interpretatie geeft van de werkelijkheid. Weliswaar is de hoofdvorm van de gevel redelijk goed getroffen, maar in werkelijkheid moet er sprake zijn geweest van achtruitsschuiframen op de begane grond, zesruitsschuiframen op de eerste verdieping en vierruitsschuiframen op de tweede verdieping. Uit deze opmetingstekening valt verder te concluderen dat de deur en vensters op de begane grond zijn vernieuwd of gemoderniseerd in de vroege 20ste eeuw. Volgens de kadastrale minuut van circa 1830 was de ruimte naast het achterhuis reeds bebouwd met een eenlaags gang met plat dak. Deze gang was doorgetrokken tot aan een bijgebouw op het achterterrein, grenzende aan het achterom aan de Muurstraat ('Agter de muur'). Ten zuiden van dit bijgebouw bevond zich een tuin, gelegen achter de panden Oude Boteringstraat 56 en 58.

In 1932 bevatte het pand kantoor- en magazijnruimten (van NV Hartelust IJzerhandel), waarvoor de indeling en afwerking sterk waren versoberd. Volgens de opmetingstekeningen bevatte het voorhuis enkele kantoorruimten op de begane grond en eerste verdieping, geplaatst tegen de voorgevel. Voor het overige waren voor- en achterhuis geheel in gebruik als magazijnruimten, voornamelijk bestaande uit ongedeelde ruimten zonder bijzondere interieur-afwerking.

In 1933 heeft in opdracht van de meubelfabrikant A. Lameris een verbouwing plaatsgevonden, naar ontwerp van Nijhuis en Reker. Het voorhuis werd verhoogd tot drie bouwlagen en een plat dak, waarbij het gebouw een nieuwe voorgevel kreeg (de huidige voorgevel). De begane grond kreeg een functie als winkel, de eerste en tweede verdieping als bovenwoning met een zelfstandige ontsluiting in een diepe portiek aan de linkerzijde. Om ook licht te verkrijgen in de achterkamers van de woning, is het achterste deel van het voorhuis gesloopt en ingericht tot een lichthof. Op de begane grond bleef de verbinding tussen voor- en achterhuis over volle breedte bestaan, op de eerste verdieping kwam een nieuw uitstek tot stand. Op de eerste en twee verdieping kreeg het voorhuis een nieuwe gevel, iets naar binnen geschoven ten opzichte van de oorspronkelijke achtergevel.

De begane grond en eerste verdieping van het achterhuis werden ingericht als toonkamer, waarvoor een nieuw trappenhuis in de gang ter linkerzijde van het huis werd aangebracht. De kap behield zijn functie als magazijn.

In 1976 zijn de entree en de winkelpui aangepast, waarvoor aanvraag is gedaan door de Rijksuniversiteit Groningen. Omstreeks 1990 zijn de tweede verdieping van het voorhuis en de eerste verdieping en zolder van het achterhuis opnieuw ingericht, waarbij de indeling en afwerking zijn gemoderniseerd. De bakstenen vloer op de zolder van het achterhuis is verwijderd, waarbij het afkomende materiaal is verkocht.

BESCHRIJVING VOORHUIS

gevels

De voorgevel van het voorhuis uit 1933 is een drielaags gevel met een éénmaal getrapte rechte beëindiging, geheel opgetrokken in schoon metselwerk van baksteen. Het metselwerk is uitgevoerd in Noords verband. Er zijn rollagen gebruikt voor de gevelbeëindiging en boven de vensters. De gevel wordt aan weerszijden begrensd door een sleuf ten behoeve van de hemelwaterafvoeren.

² A.T. Schuitema Meijer, *Groningen in prent*, Zaltbommel 1981, pag. 110 en 111.

Op de begane grond bevindt zich een brede winkelpui, aanvankelijk bestaande uit een smal en diep portiek (linkerzijde) en een brede etalageruit, waarboven een reeks bovenlichten met glas-in-lood. De bovenzijde van de toegang tot het portiek en de etalageruiten wordt gemarkeerd door een zware band. Op de bouwtekening staat aangegeven tussen de toegang tot de portiek en de etalageruit sprake was een bakstenen penant. Het is de vraag of deze is uitgevoerd. Bij de wijziging van de entree in 1976 is een deur geplaatst als afsluiting van de portiek en de brede etalageruit in drieën gedeeld. De eerste verdieping heeft een symmetrische opzet met een breed middenvenster (vast glas) en twee smalle vensters, voorzien van steekramen met glas-in-lood (boven) en draairamen (onder). De tweede verdieping bezat zes gelijke, smalle vensters met glas-in-lood in de bovenlichten en vaste- of draairamen (onderzijde).

In 1926 is de stoep voor het huis overgedragen aan de Gemeente, waarna het onderdeel is geworden van het trottoir. Het trottoir is nu bestraat met gele klinkers.

De achtergevel van het voorhuis stamt eveneens uit 1933. Deze gevel is tot stand gekomen na het inbrengen van een binnenplaatsje tussen voor- en achterhuis, waarvoor het achterste deel van het voorhuis is gesloopt (met uitzondering van de begane grond). Tegen deze nieuwe gevel stond op de eerste verdieping een keukenuitstek. Omstreeks 1975 is de ruimte naast het keukenuitstek overkapt met een plat dak, zodat nu alleen de tweede verdieping van de achtergevel nog in het zicht is. Dat deel van de gevel is uitgevoerd in schoon metselwerk van machinale baksteen (kruisverband). Er zijn twee samengestelde vensters, voorzien van draairamen, een vast raam respectievelijk een glasdeur en bovenlichten met glas-in-lood. De genoemde deur in het zuidelijke kozijn vormt de ontsluiting van het balkonnetje op het uitstek van de eerste verdieping.

De linker zijgevel van het voorhuis grenst aan de ozendrup. De begane grond en eerste verdieping zijn uitgevoerd in metselwerk van handvormsteen, dat gelet op de tienlagenmaat van circa 82 cm uit de 16de of vroege 17^e eeuw zal stammen. De tweede verdieping is een verhoging uit 1933.

plattegronden per bouwlaag

De begane grond van het voorhuis was volgens de bouwtekening van 1933 een ongedeelde ruimte, slechts voorzien van een open portiek en een trappenhuis aan de linkerzijde. Het portiek is behouden gebleven, zelfs inclusief (het omgezette deel van) de originele pui en de betegeling. Tegenwoordig is het portiek onderdeel van de binnenruimte, omdat in het vlak van de gevel een deur is bijgeplaatst (1976). De winkelruimte is in het laatste kwart van de 20ste eeuw opgedeeld door middel van lichte tussenwanden. Verder is sprake van voorzetwanden en verlaagde plafonds.

Opmerkelijk is de trede in de vloer, ongeveer 8½ meter vanaf de voorgevel. De betekenis van deze trede is onduidelijk. De achtergevel van het voorhuis valt in de huidige opzet van het pand niet te herkennen. De balklaag boven de begane grond is wellicht nog origineel, in elk geval is er geen aanwijzing voor een vernieuwing.

De indeling van de eerste verdieping stamt in zijn huidige uit 1933: een voorkamer (over de volle breedte van het huis), een smallere achterkamer met daarnaast het trappenhuis. De tussenwanden bestaan volgens tekening uit Solomite-platen.³ In het uitstek bevindt zich de voormalige keuken. De ruimte naast de keuken was een open binnenplaatsje, maar is in het laatste kwart van de 20ste eeuw als doorloop tussen voor- en achterhuis overdekt. De interieur-afwerking is gemoderniseerd.

Noemenswaard zijn nog de schuifseparatie tussen voor- en achterkamer en enkele deurkozijn en deuren (beplaat). De balklaag boven de eerste verdieping is wellicht nog origineel, in elk geval is er geen aanwijzing voor een vernieuwing.

De indeling van de tweede verdieping stamt in hoofdopzet ook uit 1933. Voor de tussenwanden is eveneens gebruik gemaakt van Solomite-platen. Door sloop van enkele tussenwanden is de huidige indeling met een brede voorkamer, overloop en achterkamer tot stand gekomen. De interieur-

³ Solomite-platen bestaan uit platen van tarwe- of roggestro met een wapening van gegalvaniseerd staaldraad, geperst onder een druk van 10 atmosfeer. De lengte van de platen is maximaal 4 meter, de breedte 50 cm, de dikte 5 cm. (P.W. Scharroo, *Bouwmaterialen*, Amsterdam 1944).

afwerking is vernieuwd, afgezien van enkele deurkozijnen en deuren (beplaat). Het trappenhuis wordt van boven aangelicht door een lantaarn.

BESCHRIJVING ACHTERHUIS

gevels

De voorgevel van het achterhuis is verzelfstandigd door sloop van het achterste deel van het voorhuis ten behoeve van een binnenplaatsje tussen voor- en achterhuis. Voordien was er sprake van een binnenwand. Door gedeeltelijke overbouwning van het binnenplaatsje is deze situatie van binnenwand weer hersteld. Op het niveau van de begane grond is de gevel geheel gesloopt, op niveau van de eerste verdieping is een doorgang aanwezig.

De achtergevel van het achterhuis is een tweelaags gevel met een rechte gootlijst, voorzien van een vlak gepleisterde afwerking. De gevel is wit geschilderd. Op zowel de begane grond als verdieping bevinden zich twee vensters. In de onderzone bevinden zich twee (dichtgezette) kelderlichten. De beide vensters op de begane grond stammen uit circa 1970. Op de verdieping bevinden zich twee vermoedelijk 19de-eeuwse vensters met T-stolpramen. De stolpramen stammen waarschijnlijk uit 1933, maar zijn vernieuwd in de late 20ste eeuw. Op de tekening van de bestaande toestand in 1932 staan op zowel de begane grond als verdieping vensters met zesruitsramen aangegeven. Boven de vensters van de begane grond en de eerste verdieping zijn oude ankers zichtbaar, behorend bij de respectievelijke balklagen.

De achtergevel van de aangebouwde eenlaags gang is eveneens gepleisterd en wit geschilderd. Hier bevindt zich een breed deurkozijn met een vluchtdeur (late 20ste eeuw).

De achtergevel van het achterhuis.

De linker zijgevel of zuidgevel van het achterhuis is een tweelaags gevel, waarvan de begane grond geheel schuil gaat achter de aangebouwde gang. Het midden van deze gang is in 1933 verhoogd tot twee bouwlagen met een plat dak: dit is een trappenhuis. De gevels van het achterhuis en het aangebouwde trappenhuis zijn gepleisterd, deels wit beschilderd en deels onbeschilderd. Er zijn in totaal drie vensters in de zijgevel van het achterhuis, waarvan de achterste nieuw is gemaakt in 1933. De twee voorste zijn van oudere datum (19de eeuw?); de bovenlichten stammen in opzet waarschijnlijk uit de vroege 20ste eeuw, de stolpramen uit 1933.

Vlak onder de goot zijn de ankers van de balklaag boven de eerste verdieping zichtbaar.

De kap is voorzien van rode Oudhollandse pannen, rechtsdekkend op het zuidelijke, oostelijke en westelijke dakschild en linksdekkend op het noordelijke dakschild.

plattegronden per bouwlaag

Het achterste deel van het achterhuis is voorzien van een kelder, waarvan de hoogte niet meer dan circa 1,3 meter bedraagt. De zoldering is uitgevoerd in gewapend beton (circa 1970). Op de bouwtekeningen valt te zien dat de kelder in de jaren dertig veel hoger was, namelijk 1,95 meter. Het vloerniveau van de begane grond lag dan ook circa 60 cm hoger dan tegenwoordig. En ook de hoogte van 1,95 meter was niet oorspronkelijk, want ook in die situatie ligt de balklaag te laag ten opzichte van de kelderlichten in de achtergevel. Oorspronkelijk moet het vloerniveau van het achterste deel van de begane grond zeker 80 cm hoger hebben gelegen dan nu het geval is (bel-etage).

De kelder vertoont geen bijzonderheden meer. De vloer is afgewerkt met cement.

De begane grond is al tenminste sedert de jaren dertig van de 20ste eeuw een ongedeelde ruimte. Bij de verbouwing van 1933 is een brede doorbraak gemaakt in de zuidelijke zijgevel, ten einde ruimte te winnen voor een keukentje in het achterste deel van de gang. Deze doorbraak werd dichtgezet met een dunne wand (van Solomite-platen). Na sloop van deze Solomitewand kreeg de begane grond van het achterhuis een open verbinding met het achterste deel van de gang. De huidige interieur-afwerking bestaat uit voorzetwanden en een verlaagd plafond van recente datum. De balklaag boven de begane grond is wellicht nog origineel, in elk geval is er geen aanwijzing voor een vernieuwing.

De eerste verdieping heeft een indeling en interieur-afwerking uit de late 20ste eeuw. De enige oudere elementen zijn de vensterbetimmeringen in achtergevel en zuidgevel, deels uit 19de eeuw en deels uit 1933. De balklaag boven de eerste verdieping is origineel, zo valt op te maken uit de ankers in de buitengevels en het onderzoek in de jaren '90 van de 20ste eeuw. Daarbij bleek de balklaag voorzien te zijn van ribben en bakstenen vloer (zoldervloer). Deze bakstenen vloer is voor het overgrote deel gesloopt omstreeks 1990, afgezien van een restant vlakbij de achtergevel. De stenen meten $29\frac{1}{2}$ - $30\frac{1}{2}$ x 16 - $16\frac{1}{2}$ x 6 - $6\frac{1}{2}$ cm.⁴ Bij de opname in circa 1990 bleek zich onder de bakstenen vloer spreidseel met een dikte van ca 9 mm te bevinden.

Het trappenhuis uit 1933 tegen de zuidgevel van het achterhuis was niet toegankelijk.

De zolder is heringericht omstreeks 1990, daarbij voorzien van voorzetwanden en verlaagde plafonds. Van de constructie zijn alleen de eikenhouten gebinten zichtbaar, bestaande uit eikenhouten (geknikte) spantbenen, dekbalken en korbeels. De langsverbanden worden gezekeerd door windschoren. Alle aansluitingen van deze onderdelen bestaan uit pengatverbindingen met toognagels, behalve de aansluiting van de onderzijde van de korbeels op de spantbenen. Die aansluiting is genageld. De blokkeels zijn uitgevoerd als ijzeren haken. Deze spanten zijn aan de noordzijde voorzien van gezaagde merken, namelijk van voor naar achteren: I, (II), III, (IIII), Λ, ΙΑ, ΙΙΑ.⁵ Volgens de opname in circa 1990 waren aan de zuidzijde gehakte merken te zien, namelijk 0 t/m 0000000 (spitsovaaltjes). Op de spanten liggen flieringen, ter ondersteuning van (volgens de opname van circa 1990:

⁴ Gemeten zijn: $30\frac{1}{2}$ x $16\frac{1}{2}$, $29\frac{1}{2}$ x $16\frac{1}{2}$, 31 x 16 en 30 x $16\frac{1}{2}$ cm. Bij een eerdere opname is een dikte van 6 - $6\frac{1}{2}$ cm gemeten.

⁵ De tussen haakjes geplaatste nummers zijn niet zichtbaar, vanwege de aftimmering. Bij een eerdere opname zijn deze merken wel gevonden.

eikenhouten) sporen. Achter de opleggingen van de flieringen op de dekbalken zijn pennen aangebracht. Het vierde gebint heeft geen korbeels, wellicht omdat hier eertijds een tussenwand stond. Bij de opname omstreeks 1990 is in het balkveld tussen de gebinten III en IIII één hangbalk aangetroffen. Pal daarnaast bevond zich een schoorsteen.

Een van de kagebinten van het achterhuis.

WAARDESTELLING

Het pand Oude Boteringstraat 60 heeft hoge monumentwaarden, vanwege de herkenbare opzet met voor- en achterhuis en het redelijk complete 16de-eeuwse casco. Van het voorhuis zijn beide zijgevels en (waarschijnlijk ook de) balklagen boven de begane grond en eerste verdieping behouden, van het achterhuis de vier gevels, balklagen en complete kapconstructie. Bijzonder is de bakstenen vloer op de balklaag boven de eerste verdieping van het achterhuis, vooral in combinatie met het eikenhouten spreidsel. Hiervan zijn in elk geval gedeelten bewaard gebleven, zo kon bij de huidige opname worden vastgesteld. De kelder heeft positieve monumentwaarden, aangezien deze ruimte een essentieel onderdeel van de historische opzet van het achterhuis met een (gedeeltelijk) souterrain en opkamer. Door vernieuwing van de zoldering en verlaging van het vloerpeil op de begane grond is de historische context nu moeilijk te herkennen.

De eenlaags gang naast het achterhuis heeft positieve monumentwaarden, aangezien deze reeds in de vroege 19de eeuw aanwezig was als verbinding met de (nu verdwenen) bebouwing op het achterterrein

De voorgevel van het voorhuis uit 1933 heeft positieve monumentwaarden, aangezien de opzet, architectuur en uitvoering kenmerkend zijn voor de jaren dertig. De achtergevel van het voorhuis heeft indifferente monumentwaarden, vanwege de sobere opzet en aanpassingen bij overbouw van de binnenplaats. De overige gevels van voor- en achterhuis hebben hoge monumentwaarden als onderdeel van het 16de-eeuwse casco, maar voor wat betreft de vensters en deuren indifferente monumentwaarden.

De indeling en interieur-afwerking van het pand Oude Boteringstraat 60 hebben indifferente monumentwaarden, vanwege de betrekkelijk recente dateringen en de vele wijzigingen hierin. Achter de verlaagde plafonds en voorzetwanden kunnen (resten van) oudere afwerkingen aanwezig zijn.

AANBEVELINGEN

Bij eventuele verbouwingen moet nader onderzoek worden verricht naar het casco van muurwerk en balklagen, inclusief alle sporen van indeling en (oude) afwerkingen.

Bijlage: Uittreksel uit het bouwdoosier van de dienst RO/EZ van de gemeente Groningen.

Adres : **Oude Boteringestraat 60**
Bouwdoosiernummer : B 9561
D.I.V. bezoek : 13 oktober 2004

1920

De gebroeders van Dam krijgen een vergunning voor het vernieuwen van de stoep voorlangs het gebouw.

1926

De stoep wordt overgedragen aan de gemeente.

1931

De N.V. Hartelust's IJzerhandel krijgt een vergunning voor het bouwen van een privaat met inrichting tot waterspoeling. Het werk wordt nog hetzelfde jaar voltooid.

1933

Het pand bevat kantoor- en magazijnruimten. A. Lameris (meubelfabrikant) krijgt een vergunning voor het wijzigen van de indeling, het vernieuwen van de voorgevel, het verhogen van het voorste gedeelte van het gebouw, het bouwen van enige privaten en het vergroten van de werkplaats. Het gebouw wordt bestemd en ingericht tot een benedenwoning met winkel en magazijnruimten en een bovenwoning. Het werk wordt nog hetzelfde jaar voltooid. Nijhuis en Reker zijn de architecten van het bouwplan.

1934

A. Lameris krijgt een vergunning voor het aanbrengen van een reflexbord tegen de voorgevel van het pand.

1943

Er wordt een materiaalaanvraag ingediend (metselbaksteen en cement) t.b.v. het herstellen van een nieuwe schoorsteen, een lekke kelder en dakherstel.

1972

De Rijksuniversiteit Groningen krijgt een vergunning voor het hebben van een lift.

1976

De Rijksuniversiteit Groningen krijgt een vergunning voor het gedeeltelijk veranderen van het gebouw, bevattende bedrijfsruimte. Het betreft het veranderen van de ingang. De bouwkosten bedragen f 2.500,- .

1989

Uit bouwpolitioneel onderzoek is gebleken dat er wordt gebouwd op/in het pand zonder schriftelijke bouwvergunning.

H. Wierts